สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง: นัยยะการกินในฐานะบททดสอบตัวเอกและนิเวศสำนึกในนิทานชาดกอีสาน

Subarhamamokkha and the Nine-tailed Dog: the Implications of Eating Test for the Hero and Ecological Consciousness in the Isan Jataka Tale

ชัยยนต์ ทองสุขแก้ง[1]
Chaiyon Tongsukkaeng
Received: January 30, 2023/ Revised: March 29, 2023/ Accepted: May 22, 2023

บทคัดย่อ

สุพรหมโมกขาชาดก ถือเป็นชาดกนอกนิบาตพื้นบ้านอีสานที่แสดงหลักธรรมและแนวปฏิบัติโดยการดำเนินเรื่องของตัวละครเอกผู้เอาชนะบททดสอบและอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งร่างกายและจิตใจอันแสดงถึงคุณลักษณะอันประเสริฐของมหาบุรุษตามขนบในวรรณกรรมชาดก การกินในเรื่องนี้ถือเป็นบททดสอบซึ่งเปิดเผยวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอาหารอีสาน ตลอดจนความหมายเชิงปรัชญาและนัยยะทางวัฒนธรรมท้องถิ่น สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง ผสมผสานระหว่างชาดกกับนิทานพื้นบ้านอีสานที่สะท้อนความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านองค์ประกอบของสัตว์ที่เป็นตัวละครสำคัญหลายตัว อันนำไปสู่การคลี่คลายปมขัดแย้งหรือบททดสอบตัวเอกในฐานะพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อของชาวพุทธ บทความนี้นำเสนอการอ่านชาดกพื้นบ้านอีสานผ่านมุมมองนิเวศวิจารณ์ โดยมีวัตถุประสงค์สองประการ ได้แก่ 1) การพิจารณา การกินหรืออาหารในฐานะเครื่องทดสอบปัญญาของตัวเอกในนิทานชาดกพื้นบ้านและการกินในฐานะเหตุแห่งทุกข์ โดยการอ่านอาหารและการกินสะท้อนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีมิติหลากหลายและ 2) การพินิจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สัตว์และธรรมชาติที่เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น สะท้อนนิเวศสำนึกที่เกื้อกูลในจินตนาการของวรรณกรรมคำสอน การอ่าน

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University), Email: chaiyon.t@msu.ac.th

วรรณกรรมด้วย แว่นสัตว์ศึกษายังเปิดเผยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์อื่น ๆ

คำสำคัญ: สุพรหมโมกขา หมาเก้าหาง นิเวศน์วิจารณ์ การกิน นิทานพื้นบ้านอีสาน

Abstract

The Subarhamamokkha Jataka is regarded as an Isan folktale that employs the Buddhist Dharma and guidelines for daily life. The plot depicts the protagonist physically and mentally triumphing over tests and obstacles. Those virtues signify the traditional characteristics of a Buddhist hero based on the Jataka Tales. In this tale, eating is one of the tests which reveal Isan folkways of life traditions and food as well as philosophical implications and local culture. Subarhamamokkha and the Nine-tailed Dog is a combination of a Jataka Tale and an Isan folktale that reflects the intertwined relationship between humans and nature through the depiction of folktale elements including magical animals, contributing to the resolution of the conflict in the plot. In this light, eating is also a test of the Jataka hero as a bodhisattva according to Buddhist belief. This article offers a new way of reading the Isan folktale through an ecocritical lens to examine eating and food as a test of wisdom for the folktale hero and to examine eating as a cause of suffering. Viewing the act of eating with the idea of gastronomy can reflect the dynamic social and cultural contexts. Second, studying the close relationship between humans, animals, and nature implicates the ecological consciousness of the tale through the imagination of didactic literature. Reading literature through an animal studies approach can also reveal the interconnection between humans and other species.

Key Words: Subarhamamokkha, The Nine Tailed Dog, Ecocriticism, Eating, Isan Folktale

บทนำและทบทวนวรรณกรรม

สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง เป็นชาดกนอกนิบาตที่แสดงนัยยะเชิงนิเวศที่น่าสนใจหลายประการ อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์เลี้ยง อันวิเศษคือ หมาเก้าหาง ที่เกิดมาพร้อมกับตัวละครเอกและอยู่ในสถานะคล้ายคลึงกันคือ กำพร้ามารดา อีกประการหนึ่งคือความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติแวดล้อมที่ดำเนินเรื่องผ่านตัวละครสำคัญได้แก่ ภรรยาของตัวละครเอกที่สืบเชื้อสายมาจากสัตว์ อาทิ นางไข่ฟ้า นางมดง่าม และนางนาค เป็นต้น ความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในโลกธรรมชาติถูกสร้างขึ้นมาตามรูปแบบของนิทานชาดกที่ให้สิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์มีบทบาทในการคลี่คลายปม ในฐานะผู้ช่วยเหลือวิเศษหรือสัตว์วิเศษตามองค์ประกอบของนิทานและเหนือสิ่งอื่นใดคือ สัตว์เหล่านั้นมีบทบาทในข้อขัดแย้งในเรื่องระหว่างตัวเอกและตัวร้ายโดยผ่านการกินอาหารซึ่งเป็นอุปลักษณ์สำคัญในการทดสอบการบำเพ็ญบารมีของมหาบุรุษหรือพระโพธิสัตว์และสะท้อนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในด้านการบำเพ็ญเพียร ความอดทนอดกลั้น ตลอดจนอรรถกถาการเผยแผ่ธรรมะ การนำเสนอความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินี้แสดงความหมายที่ตัวบทต้องการขับเน้น ความหลากหลาย ของสิ่งมีชีวิตและความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์และสิ่งที่มิใช่มนุษย์อื่น ๆ ซึ่งการอ่านวรรณกรรมชาดกนี้ด้วยแว่นสัตว์ศึกษาอาจเปิดเผยความซับซ้อนและจินตนาการ ทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในมุมมองใหม่

การศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานเรื่อง สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง มีความหลากหลายทั้งรูปแบบความเชื่อมโยงของชาดก องค์ประกอบของนิทาน การปริวรรตตัวอักษรที่จารจารึกเรื่อง ตลอดจนความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมร่วมของนิทานชาดกเรื่อง นี้ที่แพร่หลายในอุษาคเนย์และทวีปเอเชีย สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง มีลักษณะเด่น ของชาดกนอกนิบาตที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ จันทิมา อัมฤทธิ์ (Amarit, 1987) ได้ศึกษาองค์ประกอบของนิทานชาดกเรื่องนี้หลายแง่มุมทั้งการเล่าเรื่อง การสร้างตัวละคร ภาษาวรรณศิลป์ ตลอดจนอักขรวิธีอักษรธรรมและวัฒนธรรมอีสานที่ปรากฏ ในขณะที่ อัมพวรรณ สุริยะไชย (Suriyachai: 2003,บทคัดย่อ) วิเคราะห์องค์ประกอบที่คล้ายกันในงานวิจัยด้านวรรณกรรมแต่ผู้เขียนเน้นสำนวนล้านนาโดยเปรียบกับชาดกนอกนิบาตอีก 8 เรื่องที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันที่มีการแพร่หลาย ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีบุคลิกภาพในการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านพระเอกจากทุคตะหรือชายกำพร้าไปสู่การเป็นกษัตริย์และสรุปว่าสิ่งที่ทำให้พระเอกพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้คือความสามารถ สติปัญญา ความอดทน

และความเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพ่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อมั่นในภรรยาของตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความมั่นคงในครอบครัวทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น เข้มแข็งและสามารถทำให้คนประสบความสำเร็จได้

ในขณะที่ ทิพย์วารี สงนอก (Songnok, 2009) เปรียบเทียบและจัดหมวดหมู่ของวรรณกรรมอีสานที่จารึกลงใบลาน โดยเฉพาะสำนวนการปริวรรตของพระอริยานุวัตร เขมจารี วัดมหาชัย พระอารามหลวง จ.มหาสารคาม ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมอีสาน ทั้งนี้งานศึกษาให้รายละเอียดของตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลงเพศสถานะและกระบวนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ[2] สุทธินันท์ ศรีอ่อน (Srion, 2017) พิจารณาการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ ในนิทานชาดกนอกนิบาตอีสานเพื่ออธิบายพลวัตในการสร้างตัวละครที่เป็นทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญอันแสดงให้เห็นคุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่สังคมอีสานยึดถือเกี่ยวกับโอกาสคนสามัญที่สามารถบำเพ็ญเพียรได้เช่นเดียวกับมหาบุรุษเพื่อโปรดสัตว์โลกก่อนจะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า การศึกษาลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ เปิดเผยลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมชาดกอีสานที่ส่งเสริมธรรมะผ่านการใช้วรรณกรรมคำสอนที่มีทั้งปรับแปลงมาจากชาดกและนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายในภูมิภาคดังกล่าว

นอกจากนี้ การศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุพรหมโมกขายังมีการลงรายละเอียดเกี่ยวกับการปริวรรต ในบทความเรื่อง คัมภีร์สุพรหมโมกขา: การแปล การตรวจชำระและการวิเคราะห์ พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์(เตชธมฺโม),สมิทธิพล เนตรนิมิตรและพระราชวิมลโมลี (Phrakru Opasdhammapitak, Netnimit, S. and Phraratchawimonmoli, 2020) ได้แสดงการเปรียบเทียบการแปลตัวบทและแสดงให้เห็นคุณค่าหลักพระพุทธศาสนา ที่ลุ่มลึกและเหมาะแก่ศาสนิกชนที่จะนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ สุพรหมโมกขาชาดก เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานทีแสดงความเชื่อในกุศโลบายปฏิบัติซึ่งป้องกันอุบายในทางชั่ว เช่น การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักขโมย การผิดลูกเมียผู้อื่น ล้วนเป็นบาปที่ทำให้ตกนรก จึงทำให้คนไม่กล้าประพฤติผิด ส่วนการทำความดี เช่น การทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม การบริจาคทาน การเสียสละหรือการช่วยเหลือผู้ประสบเคราะห์กรรม จะได้บุญหรือขึ้นสวรรค์ กุศโลบายที่เน้นย้ำใน **สุพรหมโมกขา** คือหลักธรรม

---

[2] ดู Prasertsang, Ninlawannapha, Salee (2015) ในบทความเรื่อง รูปแบบและการนำเสนอนิทานพื้นบ้านชาดกอีสานของพระอริยานุวัตร เขมจารี

ในพุทธศาสนาที่สอดแทรกเข้ามาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของชาวบ้าน จนกลายเป็นประเพณีตลอดจนขนบจารีตอีสานเช่น ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ผู้นำเช่นพระราชาพึงดำรงไว้ เช่นเดียวกับทศพิธราชธรรม (Phrakru Opasdhammapitak, Netnimit, S. and Phraratchawimonmoli, 2020: 628-629)

ในการศึกษา **สุพรหมโมกขา** ในมุมมองที่ต่างออกไป คือ การเปรียบเทียบเชิงวัฒนธรรมผ่านการวิเคราะห์ตัวละครสัตว์ อาภรณ์ ถิรกันต์ (Thiragun, 2021) เปรียบเทียบหมาเก้าหางใน สุพรหมโมกขากับหมาจิ้งจอกในวรรณกรรมจีน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า

> “วรรณกรรมที่เกี่ยวกับนิทานข้าวของชาวอีสานกับชาวจ้วงมีชื่อที่ต่างกันหลายชื่อ แต่เนื้อหาที่เหมือนกัน ในวรรณกรรมนิทานข้าวของชาวอีสาน มีหลายชื่อ ได้แก่ ควายกินข้าว หมาเก้าหาง (ปิยา วัชระสวัสดิ์, 2547) และข้าวปลา หมาเก้าหาง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) ส่วนวรรณกรรม นิทานข้าวของชาวจ้วงใช้ชื่อว่า เมล็ดข้าวและหางสุนัข (เมล็ดข้าว และหางสุนัข, 2507)” (Thiragun, 2021: 82)

การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของหมาจิ้งจอกของนิทานจีนกับหมาเก้าหางของตำนานไทยซึ่งหมาจิ้งจอกไม่ได้แสดงความเชื่อมโยงที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาที่ชัดเจน แต่องค์ประกอบของเรื่องเล่าของหมาเก้าหางสะท้อนความผูกพัน อันแนบแน่นและการให้คุณกับมนุษย์ซึ่งแตกต่างจากหมาจิ้งจอกที่ถูกนำเสนอในลักษณะของปีศาจหรือตัวละครฝ่ายร้าย จะเห็นได้ว่าสัตว์เลี้ยงประเภทหมามีความสัมพันธ์กับตัวละครในฐานะสัตว์วิเศษที่ช่วยให้ตัวละครฝ่าฟันอุปสรรคไปได้ ดังจะเห็นได้ในอนุภาคนิทานต่าง ๆ ในคติชนวิทยาซึ่งเป็นผลพวงของการถ่ายเทแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมุขปาฐะในอาณาบริเวณที่ใกล้เคียง

จากวรรณกรรมศึกษาที่ผ่านมาจะพบว่า การศึกษา **สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง** ส่วนใหญ่พิจารณาองค์ประกอบของชาดก การสร้างตัวละคร ตลอดจน การปริวรรตเอกสารโบราณประเภทใบลานที่นำไปสู่ความแพร่หลายของนิทานเรื่องดังกล่าว ทว่าผู้เขียนบทความนี้เห็นว่า การพินิจความสัมพันธ์ของตัวละครเอกกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์จะเปิดมุมมองความสัมพันธ์และมโนทัศน์ธรรมชาติที่วรรณกรรมชาดกในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรมจากพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ที่หลากหลายผ่านมุมมองแว่นวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศหรือนิเวศวิจารณ์และสัตว์ศึกษา อนึ่ง ข้อโต้แย้งที่สำคัญในบทความนี้อันจะนำไปสู่การวิพากษ์องค์ประกอบ

ของนิทานชาดกพื้นบ้านในการทดสอบมหาบุรุษตัวเอกซึ่งบำเพ็ญเพียรบารมี คือ การกิน ที่ถือเป็นบททดสอบปัญญาของตัวละครเอกและเป็นปมความขัดแย้งที่นำไปสู่การคลี่คลาย ของเรื่องเล่าอันสะท้อนคุณค่าและอัตลักษ์วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมอีสาน ทั้งนี้ การวิเคราะห์ความหมายและองค์ประกอบของชาดก โดยเฉพาะการสร้างตัวละครมีความสำคัญ ยิ่งในการวิเคราะห์บททดสอบด้วยการกินในเรื่อง **สุพรหมโมกขา** บทความนี้เป็นการ วิเคราะห์และพรรณนาเนื้อหา โดยอาศัยตัวบทที่ปริวรรตมาจากเอกสารใบลานสำนวนของ พระอริยานุวัตร เขมจารี (1969) อดีตเจ้าอาวาส วัดมหาชัย อ.เมือง จ.มหาสารคาม และ เอกสาร อัดสำเนาสำนวนการปริวรรตของนัฐพงษ์ ภูภักดี (2022) ผู้เชี่ยวชาญ จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งปริวรรต มาจากเอกสารใบลานวัดแกดำ จ.มหาสารคาม

ชาดกและพระโพธิสัตว์

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า รูปแบบของชาดกมีความสำคัญในการ เล่าเรื่อง เพื่อ สอนศีลธรรม เนื่องจากมีองค์ประกอบและวิธีการเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงกับขนบวรรณกรรม พุทธศาสนาและการสร้างตัวละครที่มีความมุ่งหมายเพื่อบรรลุธรรม ดังนั้น การศึกษา ที่มาที่ไปของชาดกทั้งในนิบาตและนอกนิบาตจึงช่วยอธิบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และกระบวนการขัดเกลาทางสังคมได้อย่างสอดคล้องกัน โดยทั่วไป ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็น พระพุทธเจ้า (ณ บางช้าง, 1990 อ้างใน Songnok, 2009: 26) ชาดกแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) นิบาตชาดก ได้แก่ อรรถกถาชาดกและฎีกาชาดกในพระไตรปิฎก 2) ปัญญาสชาดก (ชาดกนอกนิบาต) และ 3) ชาดกมาลาของมหายาน ในส่วนของปัญญาสชาดก หรือชาดกนอกนิบาต กล่าวกันว่าแต่งโดยภิกษุชาวเชียงใหม่ในราว พ.ศ. 2000-2200 นั้นเป็นเรื่องราวท้องถิ่น มีประมาณ 547 เรื่อง (อัคนิจ และคณะ, 1998 อ้างใน Songnok, 2017: 33) การถ่ายทอดเรื่องราวของปัญญาสชาดกในกระบวนการเผยแผ่ พระพุทธศาสนานั้น มีการปรับแต่ง เปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดผสมกลมกลืนกัน จนมีข้อคำถามว่ามีลักษณะหลายประการคล้ายกับนิทานท้องถิ่น กล่าวคือ นิทานหรือวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้น ได้รับอิทธิพลมาจากชาดกนอกนิบาตหรือ ชาดกนอกนิบาตได้รับการสร้างสรรค์แต่งใหม่ โดยอิงโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้าน อย่างไรก็ดีนิทานชาดกพื้นบ้านบางเรื่องมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น อาทิ

นิทานชาดกอีสานที่มีลักษณะคล้ายปัญญาสชาดกในภูมิภาคอื่น ๆ แต่มีลักษณะเฉพาะของการสร้างเรื่องและตัวละคร อาทิ สินไซ กระเกด นกกระจาบ เป็นต้น นิทานพื้นบ้านชาดกอีสานมีลักษณะร่วมคล้ายแบบเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือตัวละครเอกมีบุญญาบารมีปราบต่อสู้เหล่าอริศัตรู ต้องตกระกำลำบากฝ่าภยันตรายนานา เมื่อปราบเหล่าอธรรมสำเร็จก็จะกลับคืนครองบ้านเมืองอย่างสงบสุข

ในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน ตัวละครเอกมีลักษณะของมหาบุรุษหรือพระโพธิสัตว์ซึ่งบำเพ็ญเพียรก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนานิกายมหายานและนิกายเถรวาทมีลักษณะที่แตกต่างกันบางประการ กล่าวคือ ในคติมหายานที่มักจะรู้จักกันคือ พระอวโลกิเตศวรและพระศรีอริยเมตไตรย ถือเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะช่วยให้สัตว์โลกพ้นทุกข์จึงสละอรหัตผล (พระยาอนุมานราชธน, 1988 อ้างใน Srion, 2017: 60) ซึ่งจะแตกต่างกับคติเถรวาทที่มุ่งการเป็นพระอรหันต์และการเข้านิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด มหาบุรุษในชาดกที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายคือในเรื่อง **เวสสันดรชาดก** ที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติก่อนประสูติเป็นพระพุทธเจ้า ทั้งนี้พระเวสสันดรเน้นบำเพ็ญทานบารมีและการตัดกิเลส ถือเป็นบททดสอบที่สำคัญในการละซึ่งทรัพย์สมบัติและคนที่รัก ในงานวิจัยที่สำคัญ Srion (2017: 114) ได้แสดงลักษณะของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดกไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติ ส่วนใหญ่มักไม่อยู่ในลักษณะต่ำต้อย หากเป็นผู้ต่ำต้อยเช่นจัณฑาลหรือคนจนก็มักมีปัญญา หากเสวยพระชาติเป็นสัตว์ มักเป็นจ่าฝูง อาทิ พญาช้างและพญาวานรเป็นต้น 2) พระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดกมักเป็นเพศชาย ไม่ปรากฏดำรงสภาพเพศสตรีไม่เปลี่ยนแปลงรูปร่างและสถานะ และ 3) การเปิดเรื่องนำเสนอชาดกโดยบทสนทนาของพระภิกษุในสมัยพุทธกาลเพื่อเล่าเรื่องในอดีต จากนั้นปิดเรื่องหรือประชุมชาดกด้วยการอธิบายว่าตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้ายกลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล

ทว่า ในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน มีลักษณะที่แตกต่างจากนิบาตชาดก ได้แก่ 1) พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ เป็นทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ หรือขอทาน เช่น ในนิทานเรื่อง กำพร้าผีน้อย การขอทานนั้นนำไปสู่การเลื่อนสถานะเป็นชนชั้นสูงภายหลัง หรือหากตัวละครเอกมีร่างกายประหลาดไม่สง่างามก็สามารถถอดคราบรูปอัปลักษณ์เดิมออกไปได้ 2) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นได้ทั้งชายและหญิง นางสีดาจันทะแจ่ม ในพระลักพระลาม ลงมาใช้ชาติเวรก็มีลักษณะเพศสภาพที่แตกต่างจากพระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ อย่างชัดเจน (ดู พระอริยานุวัตร, อ้างใน Srion, 2017) และ 3) นิทานชาดกพื้นบ้าน

อีสานไม่มีการเปิดเรื่องด้วยนิทานกถา ผู้แต่งชาวบ้านดำเนินเรื่องด้วยตัวละครอย่างตรงไปตรงมา พระโพธิสัตว์มักจะได้รับบัญชาจากพระอินทร์หรือเทวดาให้ลงมาจุติในโลกมนุษย์เพื่อใช้ชาติเวรและบำเพ็ญบารมี อย่างไรก็ดี นิทานชาดกพื้นบ้านอีสานมีโครงเรื่องช่วงท้ายตอนประชุมชาดกแบบนิบาตชาดก นอกจากนี้ จุดเด่นอีกประการคือ พระโพธิสัตว์ในนิทานชาดกอีสานอยู่ทั้งในสภาวะของมนุษย์และสัตว์ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น เป็นคนต้อยต่ำ ไร้คุณค่า หรือกำพร้าเข็ญใจ (Srion, 2017: 115)

บทบาทของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญเพียรบารมีในวิธีที่หลากหลายนำไปสู่การเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า ตัวอย่างของพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดกอีสาน ได้แก่ ท้าวกาฬเกษ ท้าวกำพร้า (กำพร้าผีน้อย) มะณีโชติกุมาร (พญาคันคาก) สุพรหมโมกขา เป็นต้น มหาบุรุษเหล่านี้ล้วนแต่ต้องบำเพ็ญบารมี ความเมตตา ความพากเพียร ความอดทนต่อความแร้นแค้นและการประพฤติในศีลธรรม เป็นต้น ทว่าในโครงเรื่องนิทานชาดกพื้นบ้านเหล่านี้มักนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกและโลกธรรมชาติที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการสร้างตัวละครที่กำเนิดมาพร้อมกับสัตว์วิเศษ หรือตัวละครอมนุษย์ฝ่ายดี (กึ่งสัตว์กึ่งมนุษย์) ที่คอยสนับสนุนช่วยเหลือตัวเอกให้ผจญอันตราย เอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครพระโพธิสัตว์กับสัตว์เหล่านั้นเปรียบเสมือนอุปลักษณ์ของโลกมนุษย์กับธรรมชาติที่ผูกพันแน่นแฟ้นและพึ่งพาอาศัยกันดังจะแสดงในความรักและความผูกพันระหว่างสุพรหมโมกขากับหมาเก้าหางในเรื่องนี้

นอกจากลักษณะสำคัญของมหาบุรุษในชาดกพื้นบ้านอีสานแล้ว บทความนี้ตั้งข้อสังเกตบททดสอบของตัวละครเอก สุพรหมโมกขา ผ่านการกินในการทดสอบจากตัวละครฝ่ายร้ายจนเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้ กล่าวได้ว่า อาหารการกินมีความสำคัญยิ่งที่สะท้อนปรัชญา แนวคิด และวัฒนธรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวโยงกับธรรมชาติในชาดกพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างโครงเรื่องให้การกินกลายมาเป็นบททดสอบปัญญาของมหาบุรุษ การกินดังกล่าวสะท้อนนัยยะเชิงนิเวศที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและคุณค่าในวัฒนธรรมอาหารของสังคมอีสาน การกินเนื้อสัตว์บางชนิดในนิทานชาดก อาทิ มด และงูเกี่ยวพันกับปมขัดแย้งในชาดกที่คลี่คลายด้วยการช่วยเหลือจากตัวละครสัตว์วิเศษ การผจญภัยเอาชนะอุปสรรคจากตัวละครฝ่ายร้าย ทว่าการบริโภคอาหารที่ได้จากธรรมชาติหรือสัตว์เหล่านี้ยังคงปรากฏในวัฒนธรรมอาหารอีสานที่ได้รับความนิยมจากอดีตและอาจเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ชาดกพื้นบ้านอีสานเรื่อง **สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง** อาจสื่อนัยยะหรือแสดงมุมมองความยั่งยืนทางอาหารและความสัมพันธ์

ระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่พึงพิจารณาในมุมที่แตกต่างออกไปผ่านการอ่านวรรณกรรมด้วยการวิพากษ์การกินอาหารและวิถีวัฒนธรรม

การศึกษาอาหารการกินและนัยยะเชิงนิเวศ

การศึกษาอาหารและการกินถือเป็นแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมแขนงหนึ่ง โดยบูรณาการศาสตร์หลายสาขาทั้งมานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ศาสนา วรรณกรรม และอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์หน้าที่ของอาหาร การกินหรือการบริโภค ตลอดจนความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมหรืออุปลักษณ์ (metaphor) ในการเปรียบเทียบที่เกี่ยวข้องในหนังสือ **Literary Gastronomy** David Bevan (1988) ได้สำรวจวัฒนธรรมการกินในวัฒนธรรมตะวันตกผ่านการวิพากษ์ตัวบทโดยเฉพาะวรรณกรรมจากหลายมุมมอง อาทิ สตรีนิยมศึกษา จิตวิเคราะห์ การเมือง แนวคิดโครงสร้างนิยม เป็นต้น การวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะวรรณกรรมว่าด้วยอาหารและการกินทำให้ผู้อ่านถอดรหัสวัฒนธรรมอาหารที่สะท้อนเชื้อชาติ เพศสถานะ ชนชั้น อัตลักษณ์ ความทรงจำ ประสบการณ์ส่วนบุคคลและวัฒนธรรมร่วมในสังคมหนึ่ง ๆ ในตัวบทวรรณกรรมหลายเรื่องให้ความสนใจเกี่ยวกับการกินที่แปลกประหลาด เช่น การกินสัตว์ที่แปลกหรือการกินเนื้อมนุษย์ (cannibalism) ซึ่งผู้เขียนตั้งคำถามกับการกินในฐานะการบริโภคเรือนร่าง โดยเฉพาะเพศสภาพของผู้หญิง นอกจากนี้ หัวข้อเกี่ยวกับอาหารยังเชื่อมโยงประเด็นอื่น ๆ อาทิ การเสพสม (intercourse) การหลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (union/ communion) การกินกับการเป็นพิษ (poisoning) การเลี้ยงดูและการปรนนิบัติ (nurturing) เป็นต้น ทั้งนี้การศึกษาอาหารและการกิน (gastronomy) แสดงนัยยะทางการเมือง สังคม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและควรขยายพื้นที่การศึกษาออกไปอย่างกว้างขวาง

Panaik (1988) ยกตัวอย่างการวิเคราะห์การกินกับการเมืองเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศสถานะของชายกับหญิง และได้กล่าวว่า “From time immemorial the female has been identified with edible commodities.” (อ้างใน Bevan, 1988: 59) กล่าวคือ เรือนร่างของเพศหญิงมักจะถูกมองเป็นเสมือนโภคภัณฑ์ในการกินดื่มใช้สอยของเพศชาย เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ วัฒนธรรมได้กำหนดบทบาทของผู้หญิงตามขนบในฐานะวัตถุที่อยู่ในการครอบครองของเพศชาย หากพิจารณาสังคมมนุษย์ในฐานะวัฒนธรรม เราอาจเห็นการเสพสมร่างกายของเพศหญิง คือความ

พยายามสองประการ ประการแรก คือ การรวมเป็นหนึ่งกับธรรมชาติ (ชาย=วัฒนธรรม หญิง=ธรรมชาติ) ประการที่สอง คือ ความพยายามควบคุมกดทับเพศหญิงเมื่อมองผ่านแว่นสตรีนิยมเชิงนิเวศ (ecofeminism) ดังนั้น การกินกับการพิจารณาร่างกายเพศสภาพของผู้หญิงจึงสะท้อนคุณค่าวัฒนธรรมและเพศสถานะหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจขั้วตรงข้ามระหว่างวัฒนธรรมกับธรรมชาติได้อีกประการหนึ่ง

เมื่อพิจารณาการกินในตัวบทวรรณกรรมบางเรื่อง การกินคือความเพลิดเพลิน การเติมเต็มความหิวกระหาย ความอยากอาหาร หรือการบำรุงให้ร่างกายเติบโตงอกงาม ทว่าในเรื่องเล่าบางเรื่อง การกินเป็นเสมือนความทุกข์ การกินคือการลงโทษหรืออันตรายผ่านอาหาร ดังที่พบได้ในวรรณคดีไทย เรื่อง **มหาเวสสันดรชาดก** เมื่อชูชกกินอาหารด้วยความตะกละจนท้องแตกตาย หรือ ในตำนานพื้นบ้านอีสาน โทสะที่เกิดจากความหิวทำให้นายทองต้องกระทำมาตุฆาตซึ่งอธิบายที่มาของ ธาตุก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ที่จังหวัดยโสธร หรือแม้แต่บททดสอบคุณลักษณะบางประการของตัวละคร เช่น การกินเนื้อมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดของนางสิบสอง ในเรื่อง **พระรถเมรี** ดังนั้นการกินไม่ใช่เพียงกริยาหรือการกระทำเพื่อให้อาหารผ่านเข้าไปในร่างกายเท่านั้น แต่การกินเปิดเผยนัยยะความสัมพันธ์หรืออำนาจระหว่างคน สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมรอบตัว

การวิเคราะห์วรรณกรรมผ่านประเด็นอาหารอาจสำรวจตั้งแต่ที่มาของอาหาร เช่น ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับอาหารและการกำเนิดโลก เกษตรกรรม การเพาะปลูก วิถีชีวิตการหาอาหารจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์ การประกอบอาหาร โภชนาการ การเปลี่ยนแปลงของร่างกายจากอาหาร เช่น การเติบโต โรคภัยไข้เจ็บและการเป็นพิษ ตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ทั้งนี้ เมื่ออ่านวรรณกรรมด้วยการพิจารณาอาหารและการกิน ผู้อ่านอาจตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับบทบาทของอาหารทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม เช่น วัฒนธรรมอาหารที่มีการแลกเปลี่ยนจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่ง ในสมัยแห่งการล่าอาณานิคมโดยชาวยุโรป อาหารอินเดียได้รับการถ่ายทอดไปยังสังคมอังกฤษและได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน หรือการสืบทอดตำราอาหาร ตลอดจนการกินที่สื่อนัยยะพฤติกรรมหรือความทรงจำร่วมทางสังคม เป็นต้น บ่อยครั้งการกินเป็นอนุภาคหลักในเรื่องเล่าเพื่อสร้างเงื่อนไขหรือปมปัญหาให้ตัวละครเอกต้องแก้ปัญหาหรือเอาชนะอุปสรรค การกินเหล่านั้นเปิดเผยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมชาติที่รวมเอาสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ทั้งสัตว์และพืชที่กลายมาเป็น

อาหารให้มนุษย์บริโภค ในนิทานชาดกหลายเรื่องปรากฏพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมีทั้งความอดทน การเสียสละและปัญญา โดยเกี่ยวข้องกับการกิน ทั้งนี้หากเราวิเคราะห์การสร้างตัวละครในเรื่อง **สุพรหมโมกกับหมาเก้าหาง** จะพบว่าตัวละครสัตว์ทั้งหมาเก้าหางและภรรยาทั้งสี่ที่มีเชื้อสายสัตว์ของตัวเอกต่างก็ทำหน้าที่สนับสนุนพระโพธิสัตว์ให้เอาชนะอุปสรรคและบรรลุธรรม ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปแบบต่างตอบแทนและมีความซับซ้อนซึ่งอาจสะท้อนมุมมองเชิงนิเวศได้

ในการศึกษาวรรณกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการกิน รัชนีกร รัชตกรตระกูล (Ratchatakorntrakoon, 2013) ได้แสดงให้เห็นว่า ความเปรียบ (metaphor) เกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นในอรรถกถาชาดก สามารถแบ่งหมวดหมู่ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้น ได้แก่ อาหารคือกาม เดนอาหารคือความน่ารังเกียจของกาม อาหารคือความตระหนี่ อาหารคือสติ อาหาร คือบุญบารมี อาหารคือศรัทธาในการทำทาน อาหารที่ ไม่เบียดเบียนคือศีล อาหารคือปีติจากการบำเพ็ญฌาณ ผู้เขียนสรุปว่า อาหารถูกใช้สื่อสารธรรมะโดยถูกเปรียบ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ที่มาจากความเพลิดเพลินในกามและตัณหา และอาหารมีความหมาย แทนทุกข์หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ ทั้งนี้อาหารก็ยังนำไปเปรียบกับหนทางดับทุกข์ เมื่อถูกนำเสนอแทนความศรัทธาในการทำงาน แสดงการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ แสดงการละกิเลสในกามและที่สำคัญคือแนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญา (Ratchatakorntrakoon, 2013: 345) ในนิทานชาดกอีสานในบทความนี้ ตัวละครเอก สุพรหมโมกขากินอาหารที่ภรรยาตนเองขอให้งดเว้น กล่าวคือ เป็นอาหารที่ได้จากสัตว์ และอมนุษย์ที่มีเชื้อสายเผ่าพันธุ์เกี่ยวข้องกับภรรยาตนได้แก่ ไข่ มด งู และเนื้อยักษ์ ซึ่งลักษณะอาหารทั้งหมดเป็นของต้องห้ามที่ภรรยาทั้งสี่ได้ร้องขอให้สามีสัญญาว่า จะไม่ปรุงและกินอาหารเหล่านั้นเข้าไปเด็ดขาด ท้ายที่สุดการกินด้วยความไม่รู้ และภาวะบีบบังคับด้วยอำนาจของฝ่ายตัวร้าย นำไปสู่ทุพภิกภัยแก่นางทั้งสี่จนต้องระหกระเหินกลับสู่บ้านเกิด นอกนี้การที่ตัวละครร้าย คือ กษัตริย์ตุตระนครบังคับขู่เข็ญ หรือท้าทายให้สุพรหมโมกขากินอาหารที่ปรุงขึ้นในปริมาณมหาศาล ได้แก่ แกงหมื่นหม้อให้หมดภายในหนึ่งวันกับอีกหนึ่งคืน ดูจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับปุถุชนธรรมดา ทว่าด้วยปัญญาและความช่วยเหลือของภรรยานางยักษ์ที่สั่งให้บริวารมากินอาหาร ทั้งหมดในตอนกลางคืนก็ทำให้ สุพรหมโมกขาผ่านการทดสอบนั้นมาได้ กล่าวได้ว่า การกินทั้งสองเหตุการณ์ในเรื่องเป็นตัวอย่างบททดสอบที่สำคัญที่เชื่อมโยงในการ ประกอบสร้างคุณลักษณะ

มหาบุรุษในการบำเพ็ญเพียรบารมี และในขณะเดียวกันก็เป็น การฝึกฝนปัญญาบรรลุธรรมด้วย

นอกจากการกินอาหารในฐานะบททดสอบปัญญาของมหาบุรุษที่จะเกี่ยวเนื่องกับภรรยาทั้งสี่ ได้แก่ นางไข่ฟ้า นางมดง่าม นางยักษ์และนางนาคแล้ว ความผูกพันอันแน่นแฟ้นและการอุทิศตนของหมาเก้าหางจนกระทั่งตายไปก็แสดงนัยยะเชิงนิเวศอย่างสำคัญเพราะการเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์อื่นนำไปสู่ภาพรวมของมโนทัศน์ความสมดุลในระบบนิเวศที่อาจอธิบายความยั่งยืนทางอาหารรวมไปถึง วัฒนธรรมการกินสัตว์บางประเภทในสังคมอีสานเช่นกัน

ลำดับต่อไปจะเป็นการเกริ่นนำแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิจารณ์เพื่อแสดงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างตัวละครเอกที่เป็นมนุษย์กับตัวละครสัตว์ที่เป็นกลไกสำคัญที่ดำเนินเรื่องในชาดกนี้

การอ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมในบริบทวรรณกรรมหรือนิเวศวิจารณ์ (Ecocriticism) ถือเป็นแนวทางการศึกษาตัวบทวรรณศิลป์ที่เน้นการพิจารณาคุณค่าของธรรมชาติ ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่พยายามออกจากกรอบมานุษยนิยม (Anthropocentrism) ไปสู่นิเวศนิยม (Ecocentrism) เพื่อศึกษา ความหมายและให้คุณค่าที่วัฒนธรรมประกอบสร้างธรรมชาติกายภาพขึ้นมาในงาน วรรณกรรม Glotfelty (1996: xviii-xix) นิยามนิเวศวิจารณ์ไว้ว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสภาพแวดล้อมกายภาพ ในขณะที่ ธัญญา สังขพันธานนท์ (Sangkhaphanthanon, 2013: 32-33) มองว่าการศึกษาการนำเสนอธรรมชาติในวรรณกรรมผ่านนิเวศวิจารณ์เป็นการปรับกระบวนทัศน์มาสู่องค์รวมที่มองว่าโลกมิได้อยู่แยกลำพังแต่รวมกันอยู่หลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาสถานการณ์วิกฤติสิ่งแวดล้อม[3] ทั้งนี้ ในประเด็นว่าด้วยโลกธรรมชาติกับเพศสถานะ ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์ (Praditthatsanee, 2017: 262) อ้างถึง Westling (2000) ที่แสดงทรรศนะเกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันตกที่มีฐานจากเพศชายและแนวคิดเจ้าจักรวรรดิในฐานะที่ธรรมชาติถูกเชื่อมโยงกับเพศหญิงและร่างกาย ดังนั้นการครอบครองดินแดนจึงเสมือนการครอบครองธรรมชาติที่ถูกมองว่าเป็นทรัพยากรเท่านั้น กล่าวได้ว่า บทบาทของเพศหญิงกับโลกธรรมชาติที่ถูกนำเสนอในวัฒนธรรมจึงสะท้อนตรรกะและความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของมนุษย์ผ่านนิเวศวิจารณ์

[3] ดู ชัยยนต์ ทองสุขแก้ง (Tongsukkaeng, 2021). ความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมอีสานของพีระ สุธรรม

ทั้งนี้การศึกษาเรื่องเล่าที่ตัวละครเป็นสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นโดยวิพากษ์ความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อสัตว์เหล่านั้นอยู่ในแนวคิด สัตว์ศึกษา (Animal Studies) ซึ่งอาจวิพากษ์ประเด็นการนำเสนอภาพแทนความสัมพันธ์หรือการปฏิบัติต่อสัตว์ที่ไม่เป็นธรรมผ่านการทารุณกรรม การปศุสัตว์หรือการใช้แรงงานสัตว์ในบริบทต่าง ๆ (Sangkhaphanthanon, 2017: 328-407) อย่างไรก็ดี การศึกษาทางมานุษยวิทยาที่ผนวกเอาวรรณกรรมศึกษาเข้าด้วยโดยการศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตระหว่างมนุษย์กับสัตว์ขยายวงออกไปกว้างขวางขึ้นโดยรวมเอาสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่สัตว์เช่น เห็ด ราแบคทีเรีย จุลชีวินในระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเพื่อดูปฏิสัมพันธ์ทั้งกับมนุษย์กับองค์ประกอบทางกายภาพและชีววิทยาอื่น ๆ

ในมุมมองความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต van Dooren, Kirksey, และ Munster (2016) ได้ให้นิยามการศึกษาดังกล่าวนี้ว่าเป็นการศึกษาความหลากหลายของสายพันธุ์ (Multispecies Studies) ซึ่งตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์และจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสิ่งมีชีวิต อื่น ๆ ที่เกี่ยวกันอย่างแยกไม่ได้ มนุษย์กับ สิ่งมีชีวิตอื่นมีวิวัฒนาการ และประวัติศาสตร์ร่วมกันมาอย่างยาวนาน มีพลวัต หรือการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และมีความซับซ้อนที่ตรรกะหรือภาษาของเรา อาจไม่สามารถอธิบายได้หมด ผู้เขียนเสนอว่า การศึกษาความหลากหลายของ สายพันธุ์สัตว์จะต้องอาศัยหลักสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ความพยายามแทรกซึม (passionate immersion) เข้าไปสังเกตศึกษาสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ว่ามี ประเภทและ รูปแบบการดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างไร (van Dooren, et al., 2016: 6) และอีก ประการหนึ่ง คือ ความเอาใจใส่ซึ่งขยายความได้สองความหมาย อย่างแรกคือ ทำความเข้าใจสิ่งที่ศึกษาให้ละเอียดโดยการสังเกตและสองคือเรียนรู้ที่จะตอบสนองความต้องการของผู้อื่นหรือสิ่งมีชีวิตอื่นให้ดีขึ้น ถือว่าเป็นจริยธรรม (ethics) ที่ทำให้วัฒนธรรมของมนุษย์ขยายขอบเขตความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ไม่ใช่มนุษย์ ในที่นี้ การศึกษาความหลากหลายของสายพันธุ์โดยเฉพาะสัตว์จะเปิดเผยมิติความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและให้เห็นคุณค่าและประสบการณ์ที่วัฒนธรรมที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางตีกรอบไว้ ทั้งนี้ใน **สุพรหมโมกขาชาดก** แสดงให้เห็นถึงการสร้างตัวละครเอกที่

แก้ปัญหาปมขัดแย้งกับฝ่ายร้ายโดยได้รับการช่วยเหลือจากสัตว์วิเศษ ทั้งหมาเก้าหางและเมียทั้งสี่เกี่ยวข้องกับอนุภาคนิทานที่มีสัตว์วิเศษคอยค้ำจุนตัวละครเอก[4]

นิเวศสำนึก ใน สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง

สุพรหมโมกขาชาดก เปิดเรื่องด้วยการสร้างเงื่อนไขโดยให้ตัวละครเอกปฏิบัติตามคำสอนที่บิดาฝากไว้ก่อนเสียชีวิต กล่าวคือ สุพรหมโมกขาต้องนำร่างของบิดาที่เสียชีวิตแล้วไปวางไว้ที่หัวไร่ปลายนาและปล่อยให้เปื่อยเน่า จากนั้นให้นำหัวกะโหลกศีรษะบิดาไปยังที่เหมาะสมและเลือกที่แห่งนั้นทำการเพาะปลูก การปฏิบัติตามเงื่อนไขดังกล่าวนำไปสู่การช่วยเหลือจากพระอินทร์ซึ่งประทานนางไข่ฟ้าลงมาให้ปรนนิบัติและครองคู่กับตัวเอก ทั้งนี้การกระทำดังกล่าวแสดงนัยยะทางนิเวศสำนึกที่บุคคลจะรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ (sense of place) หรือแผ่นดินที่บิดาของตนพำนักอยู่ ในที่นี้การนำหัวกะโหลกศีรษะของบิดาไปไว้ด้วยความเคารพนำไปสู่การมีนางแก้วเสริมบารมีและความงอกงามของเรือกสวนไร่นาของตน แม้ตอนต้นตัวเอกจะเกิดมาเป็นลูกกำพร้าทุคตะที่มารดาเสียชีวิตในขณะให้กำเนิดและต้องอยู่อาศัยด้วยความลำบากกับบิดาผู้ตกทุกข์ได้ยาก การทำกสิกรรมในผืนดินรกร้างที่บูชาหัวกะโหลกของบิดาได้นำพาสุพรหมโมกขาไปสู่การตั้งถิ่นฐานนั้นแสดงถึงการดำรงอยู่และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ (dwelling) ในตัวบทใบลาน ผูกที่ 1 กล่าวว่า

> “เมื่อไปเถิงป่าช้าผีดิบเอาใบตองปกไว้ ให้เจ้าไปหาฝดไม้ปกบังศพพ่อ อย่าให้กาและแฮ้งกินได้บ่ดี อย่าฝังพ่อเที่ยงแท้ให้ลูกจื่อจำเอา พอเถิงเจ็ดวันให้เทียวไปหลิงเยี้ยม จนกว่าหัวพ่อหล้อน เหลือดายแต่กระดูกคือหมากน้ำเต้าสังแท้ บ่ต่างกัน... พอเถิงเดือนหกมาทำนาจังค่อยเอามาไว้ ให้เจ้าแก่หัวพ่อไปไว้ หัวนาตกแต่งดีเทอญ พอพ่อสั่งลูกแล้วได้เตือนบอกฮักษาหมา มันเกิดพร้อมบาคานอย่าไลวางถิ้ม มีเก้าหางแท้มองเห็นเป็นด่าง มันซิคูนให้เจ้าของผองทั่วซีวัง....ท้าวเอาไปในดงห่างไกลเมืองบ้าน สิลาก้อนหินดานแผ่นใหญ่ บ่อนคนบ่ไปพ้อผ้อบาท้าวเซียงดี...” (Phra Ariyanuwat Khemmajari, 1969: 4)

[4] อนุภาค (motif) คือองค์ประกอบเล็กๆ ในนิทานเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งมีลักษณะเด่นเป็น พิเศษจนทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดต่อกันมาองค์ประกอบที่จัดเป็นอนุภาคเป็นได้ทั้งตัวละคร วัตถุ/สิ่งของ และเหตุการณ์/พฤติกรรม ดู นิตยา วรรณกิตต์ (Wannakit, 2012)

นอกจากสำนึกในพื้นที่ซึ่งตัวเอกนำตัวแทนของบิดาไปจัดไว้บูชาแล้ว การกำเนิดพร้อมกับหมาเก้าหาง (สหชาติ) ก็ถือเป็นหนึ่งอนุภาคนิทานที่สัตว์วิเศษจะค้ำจุนตัวละครเอก ดังจะเห็นได้จากนิทานชาดกอีสานเรื่อง สินไซ ที่มีหอยสังข์และช้างเป็นสัตว์วิเศษเกิดมาร่วมด้วย ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งนิทานดังกล่าวให้ความสำคัญกับหมาที่เป็นสัตว์เลี้ยงเก่าแก่ของมนุษย์ที่วิวัฒนาการมาพร้อมกัน การสร้างตัวละครหมาเก้าหางนอกจากทำให้เกิดความวิเศษในตัวเอกแล้วยังเป็นการทำให้ตัวละครมหาบุรุษในชาดกกลายเป็นสามัญชนด้วยความทุกข์ยากเสมอเหมือนกับสถานะต่ำต้อยที่ไม่ต่างจากหมาเก้าหางที่ไม่ได้แสดงอิทธิฤทธิ์หรือความวิเศษนั้นจนกระทั่งสุพรหมโมกขาผจญภัยไปตามนางไข่ฟ้ากลับบ้านเมืองตน

อนึ่ง การกำเนิดของนางไข่ฟ้าในหัวกะโหลกนั้นเชื่อมโยงตำนานการกำเนิดโลกของชนชาติไทอยู่ส่วนหนึ่ง เนื่องจากหัวกะโหลกมีลักษณะคล้ายน้ำเต้า ทั้งนี้อาจตีความได้ว่า การกำเนิดของนางเพื่อมาปรนนิบัติเป็นคู่ครองของสุพรหมโมกขา มีลักษณะของอนุภาคนิทานคือ นางแก้วผู้วิเศษที่มาเติมเต็มบทบาทของพระโพธิสัตว์เพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ด้วยปัญญา ความเชื่อมโยงของนางไข่ฟ้านำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากนางเป็นผู้เนรมิตให้เรือกสวนไร่นาของสามีอุดมสมบูรณ์และคอยหาวิธีแก้ปัญหา ที่สุพรหมโมกขาต้องเอาชนะเงื่อนไขของพระราชาตัวร้าย ความวิเศษของนางไข่ฟ้าปรากฏ ที่นางสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ตัวเองด้วยการสร้างเยีย (ยุ้ง) ข้าวใหญ่โตสามารถ เลี้ยงคนทั้งเมืองได้ ทั้งนี้การครองคู่ของสุพรหมโมกขากับนางไข่ฟ้าถูกท้าทายโดยเจ้าเมืองตุตระนคร ผู้มักมากในกามและแสดงความหยาบช้าใช้อำนาจกดขี่ เจ้าเมืองตุตระนคร ต้องการเอานางไข่ฟ้าไปเป็นภรรยาของตนจึงได้ท้าชนไก่ ชนวัวและชนช้างกับสุพรหมโมกขา ผู้ต่ำต้อย อย่างไรก็ดีด้วยบุญบารมีของตัวเอกและความช่วยเหลือของนางไข่ฟ้าทำให้ สุพรหมโมกขาเอาชนะเล่ห์กลของพระราชาไปได้

การเดินทางของสุพรหมโมกขาไปเอาของวิเศษยังเมืองบาดาลตามเงื่อนไขของตัวร้ายทำให้ตัวเอกต้องผ่านเมืองมดง่ามซึ่งเขาได้รับการช่วยเหลือจากงูที่นางไข่ฟ้าอาศัยไหว้วานให้ช่วยไปส่งสามีและงูดังกล่าวก็ได้มอบยาวิเศษไว้ให้สุพรหมโมกขา ด้วยโครงเรื่องในตัวบทฉบับใบลาน นางมดง่ามหรือชื่อเดิมในฉบับวัดแกดำคือ นางจันทากุฐิ ได้รับความทุกข์ทรมานจนสิ้นใจตายเนื่องจากการกินเนื้อฟาน (กวาง) สุพรหมโมกขาใช้ยาวิเศษที่ได้รับจากงูรักษานางมดง่ามให้ฟื้นคืนชีพ และพระราชาก็ได้มอบธิดาของตนเป็นภรรยา

ของตัวเอก ลักษณะของการปฏิบัติภารกิจดำเนินต่อไปเมื่อตัวเอกเดินทางไปยังเมืองบาดาล ได้ผ่านเข้าไปยังเมืองยักษ์และบททดสอบความเก่งกล้าของตัวเอกคือ การรักษานางจันทพรหมาธิดาของเมืองยักษ์ที่ตาบอดเนื่องจากได้รับพิษของงูที่พ่นใส่ตุ๊กแกที่พยายามเอาตัวรอด ด้วยยาวิเศษที่ได้รับจากนางไข่ฟ้า สุพรหมโมกขาก็รักษาธิดายักษ์ให้ดวงตากลับมามองเห็นเช่นเดิมและเจ้าเมืองก็ได้มอบธิดายักษ์เป็นภรรยาลำดับที่สาม ท้ายที่สุดในภารกิจตามหาดอกบัวหอมในเมืองบาดาล สุพรหมโมกขาก็เดินทางเข้าเมืองไปพบพ่อค้านำงูมาขายให้ชาวเมืองเพื่อปรุงอาหารและได้ช่วยซื้องูตัวนั้นด้วยความกรุณาให้พ้นทุกข์เพราะสังเกตุว่า งูตัวดังกล่าวไม่กินสัตว์อื่นเป็นอาหาร กล่าวคือ บำเพ็ญศีลกินเพียงข้าวตอกเท่านั้น ทำให้ตัวเอกปล่อยนางงูเป็นอิสระ ทว่าจากนั้นไม่นานเขาก็พบว่างูเพศเมียตัวดังกล่าวเป็นนางจันทกิติกาธิดาของพญานาคเมืองบาดาลผู้ปูนบำเหน็จความดีความชอบด้วยการยกธิดานาคให้เป็นเมียของสุพรหมโมกขาลำดับที่สี่

การกินในฐานะบททดสอบตัวเอกในฐานะมหาบุรุษนำไปสู่การแก้ปัญหาด้วยปัญญาของนางไข่ฟ้า เมื่อสุพรหมโมกขาพาเมียที่ได้จากการปฏิบัติภารกิจยังเมืองบาดาลทั้งสามคนคืนสู่เรือนตน เจ้าเมืองตุตระนครแม้จะเห็นความสามารถบุญญาบารมีของตัวเอกก็ไม่ได้ละความพยายามที่จะชิงเอานางไข่ฟ้ามาครอบครอง เขาสร้างเงื่อนไขที่ยากยิ่งให้แก่สุพรหมโมกขาไปปฏิบัติ กล่าวคือเจ้าเมืองสั่งให้พ่อครัวทำแกงหมื่นหม้อและให้สุพรหมโมกขากินให้หมด มิเช่นนั้นจะถูกฆ่าเสีย การทดสอบสุพรหมโมกขาดังกล่าวได้รับการช่วยเหลือโดยนางยักษ์ผู้เป็นภรรยา โดยเงื่อนไขของพระราชาคือตัวเอกถูกคาดโทษ ให้กินอาหารให้หมดภายในหนึ่งวันมิเช่นนั้นจะถูกริบภรรยาไป ด้วยปัญญาของนางไข่ฟ้าจึงได้ ขอให้นางยักษ์เรียกบรรดาบริวารให้มากินแกงหมื่นหม้อในตอนกลางคืนเมื่อชาวเมืองหลับใหล รุ่งเช้าเจ้าเมืองตุตระนครก็ผิดหวังอย่างยิ่งที่ตัวเอกแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ทว่าเจ้าเมืองก็ยังสร้างปมปัญหาต่อไปคือ ให้ภารกิจสุพรหมโมกขาแยกเมล็ดถั่วเมล็ดงา ที่ปะปนกันหนึ่งคันเกวียนให้เสร็จภายในหนึ่งวัน เช่นเคย เมื่อนางไข่ฟ้าขอให้นางมดง่าม เรียกบริวารมดมาช่วยกันแยกเมล็ดถั่วงาสำเร็จภายในหนึ่งคืน ทำให้เจ้าเมืองโกรธ แค้นเป็นอย่างยิ่ง

การเพิ่มความยากลำบากของบททดสอบด้วยการกินแสดงถึงข้อจำกัดของมหาบุรุษที่ถูกกดขี่ด้วยอำนาจความไม่รู้ การกินในที่นี้เป็นการเหตุแห่งการเกิดทุกข์ดังที่ Ratchatakorntrakoon (2013) ได้กล่าวไว้ เจ้าเมืองตุตระนครผู้ชั่วร้ายไม่ละความพยายามแม้เหล่าเสนาอำมาตย์และชาวเมืองรู้สึกชื่นชมบุญญาบารมีของสุพรหมโมกขาแล้ว

เจ้าเมืองคิดอุบายให้คนเข้าไปสืบหาว่าสุพรหมโมกขามีคุณวิเศษประการใดทำให้เขาเดินทางไปปฏิบัติภารกิจได้สำเร็จ อีกทั้งยังได้หญิงงามมาเป็นเมียถึงสี่คน อุบายดังกล่าวคือให้ช่างสร้างกลองขนาดใหญ่แล้วเอาไปไว้ในเรือนของสุพรหมโมกขา ภายในกลองนั้นมีสายลับหลบซ่อนอยู่ ตกยามวิกาลในขณะที่สุพรหมโมกขาพูดคุยกับภรรยาทั้งสี่คนของพระราชาที่หลบอยู่ในกลองจึงแอบฟังได้ความว่า เมียของเขาได้ขอให้เขา *คะลำ* หรือไม่ให้เขาทำอาหารที่เกี่ยวข้องกับไข่ มด งูและยักษ์ (*ขะลำ* หรือ *คะลำ* ในภาษาอีสานหมายถึง การงดเว้น) จากนั้นจึงรีบไปบอกพระราชาซึ่งตั้งใจจะทำลายสุพรหมโมกขาและภรรยาทั้งสี่ด้วยการแสร้งทำอาหารแล้วบังคับให้กิน ทำให้นางทั้งสี่เจ็บป่วย ต้องหนีไป ดังที่ปรากฏในเรื่อง

> “สั่งให้พ่อครัวแต่งอาหารสี่ประการดาถ้วนคือแปงแกงชิ้นหัวใจยักข์ใหญ่ คือให้แกงชิ้นงูอ่อมไว้ดีถ้วนกลิ่นหอม คือให้ทอดไข่มดแดงไว้ ก้อยไข่มดแดงกิน คือทอดไข่เป็ดแต่งดีทั้งขั้ว ....สุพรหมโมกขาขาบฮู้ แกงชิ้นอ่อมงู แกงจืนขั้วหัวใจยักข์ใหญ่ ทั้งไข่ทอดน้ำมันหมูอยู่ถ้วยแฮไว้ กลิ่นหอม ท้าวก็กินเหมิดเสี้ยงอาหารจน อิ่ม...พอสุพรหมโมกขากิน อาหารอิ่มดีกินน้ำ แมนนางไท้เมียแพงทั้งสี่เกิดพยาธิฮ้ายเป็นไข้ต่างหลัง คนหนึ่งนั้นเจ็บอุทรท้องเทโรฮ้องโห่ เจ็บปวดเนื้อคือผ้าไส่หนอง คนหนึ่งนั้นเจ็บอกฮ้อนหัวใจเป็นต่าง คือดั่งเอาหอกง้างแทงเข้าหว่างใจ คนหนึ่งนั้นเจ็บหัวฮ้อนคือตาจักแตก คือซมรมิ่งเมี้ยนตายแท้ เป่าสงค์แหนงท่อคองคอยถ้าสุพรหมโมกขามาฮด คงบ่ได้ดังแท้ บ่ล่ำคอย จึงลานางไข่ฟ้าเมียเก่าบาบุญ น้องขอลาพี่คืนเมือเมืองด่วน พะลันเดียวนี้ โรคาเข้าโภยเข็นบังเบียด” (น.29)

การกินของสุพรหมโมกขาด้วยความไม่รู้และความเกรงกลัวต่ออาชญาของพระราชานำไปสู่ความเจ็บป่วยทุกข์ทรมานของภรรยาทั้งสี่ผู้ที่คอยช่วยเหลือให้สามีของตนแก้ปัญหาในคราว ต่าง ๆ จนลุล่วง ทว่าการกินดังกล่าว กลับเป็นทุกข์ภัยอันสำคัญที่ทำให้ชีวิตของทุกคนต้อง เผชิญวิบากกรรมติดตามหานางเพื่อคืนเรือน การกินในที่นี้อาจสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศได้ว่า ตัวละครเอกฝ่ายชายได้กลืนกินร่างกาย (เนื้อสัตว์ที่เกี่ยวข้อง กับสายตระกูลหรือสายพันธุ์เดียวกับเมียทั้งสี่) ของตัวละครหญิง สาเหตุจากความไม่รู้ เล่ห์กลและอำนาจขู่เข็ญของกษัตริย์ทำให้สุพรหมโมกขาต้องละเมิด *คะลำ* ข้อต้องห้าม และสัตย์สาบานที่ให้ไว้แก่นางทั้งสี่ ทุกข์ที่เกิดจากการกินครั้งนี้

นำไปสู่ความทุกข์ทรมาน ของนางไข่ฟ้า นางมดง่าม นางยักษ์ และนางนาค ทำให้ทุกคนต้องระหกระเหิน หนีเอาชีวิตรอดจากพยาธิหรือความเจ็บป่วยนั้นไปยังบ้านเมืองเกิดของตน ทว่านางไข่ฟ้า ต้องเดินทางไปรอดชีวิตและได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าเมืองอุทกุมมัทวดี หลังจาก ที่สุพรหมโมกขาทราบว่าภรรยาของตนหนีไปแล้วก็ได้เดินทางตามหานางไข่ฟ้าด้วยการช่วยเหลือจากหมาเก้าหางในการนำทางไป

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์โดยเฉพาะหมาหรือสุนัขแสดงความผูกพันที่แนบแน่นระหว่างสิ่งมีชีวิตสองสายพันธุ์ที่วิวัฒนาการร่วมกันมาอย่างยาวนาน ดังที่แสดงในเบื้องต้นว่า หมาเก้าหางเป็นสหชาติ คือเกิดมาพร้อมกับสุพรหมโมกขาและกำพร้ามารดาในวัยเยาว์ การเติบโตขึ้นมาพร้อมกันทำให้ตัวละครเอกมีความรักและผูกพันอย่างแนบแน่นเสมือนพี่น้องสมาชิกในครอบครัว เป็นลักษณะหนึ่งของอนุภาคนิทานตามที่ Thompson (1955 อ้างใน Na Thalang, 2014: 129) ได้เสนออนุภาคนิทานต่าง ๆ ไว้ในหนังสือ **The Motif-Index of Folk-Literature** ในอนุภาคหนึ่งที่โดดเด่นที่แสดงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่าง มนุษย์กับ สิ่งมีชีวิตอื่นคือ อนุภาคสัตว์วิเศษที่ช่วยเหลือตัวเอกของนิทาน B100-B199 Magic Animals ในที่นี้หมาเก้าหางมีบทบาท สำคัญในการนำพาตัวเอกไปยังจุดหมายเพื่อตามนางไข่ฟ้า การเดินทางฝ่าอันตรายเป็นไป ด้วยความยากลำบากด้วยการช่วยเหลือของหมาเก้าหาง ก่อนนางไข่ฟ้าจะหนีไป นางได้มอบแหวนแสดงความรักไว้กับหมาเก้าหางหากสามีของนางต้องการติดตาม หาในการเดินทางดังกล่าวทั้งตัวเอกและสหายสัตว์เลี้ยงต้องข้ามแม่น้ำเชี่ยวกรากหลายครั้ง ทุกครั้งหมาเก้าหางได้ให้สุพรหมโมกขาเกาะหางของตนข้ามน้ำข้ามภูเขาด้วยความทุกข์ ทรมาน หมาเก้าหางสูญเสียหางของตนทีละหางจนกระทั่งเดินไปถึงปลายทางมันจำต้อง สละหางที่เก้าและสิ้นชีวิต ทว่า จุดเด่นหนึ่งที่เป็นข้อโต้แย้งของบทความนี้คือนัยยะ เชิงนิเวศหรือความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคนกับสัตว์ที่ชาดกนี้สะท้อนในเรื่องจะเห็นได้จากบทกำสรวลอาลัยหลังจากหมาเก้าหางสิ้นลมหายใจ ดังที่ตัวเอกว่า

> “อ้ายมองไปบ่เห็นไผแล้วสหายแพงทุกข์ยาก เจ้าลำบากคอบอ้าย จิ่งตายค้างแค่ไพร ท้าวก็หักฟดไม้ปัดเป่าแมงวันเขียว เจ็ดวันเถิงใค่พองโตเนี้ย บ่ให้สัตว์มาใกล้บาบุญกินทราก นั่งฮักษาคาบท้าวในด้าวด่านดง ไปบ่ได้คืดฮอดเพื่อนหมาตาย บ่มีหายทุกข์โศรกใจแสนซั้น ยังมีแมงวันเขียวเดินดั้นพอพันตั้งหมื่น บินมาตอม ซากเจ้าหมาท้าวเน่าเหม็น ท้าวก็หักฟดไม้ปัดไล่ แมงวันเขียว พญาแมงวันจึงกล่าวจาดอม

> ท้าว เจ้าสังมาหวงห้ามหมาตายเฝ้าทราก ข้าขอกินคาบเน่าบูติแล้ว ตนเจ้าผัดไล่หนี เจ้านี้ไปไสแท้เดินทางกลางป่า หาเพื่อนพ้องตามข้าง แม่นบ่มี สุพรหมโมกขาท้าวจาความบนบอก เฮาเป็นก่ำพร้าเดินดั้นเทียวจร บ่มีเพื่อนพ้องหมาได้จากตายไป แม่นเขาตายไปยังเป็นเพื่อน สุขทุกข์เบิ่งแยงเคียงข้าง เฮาบ่ฮู้ทางเส้นเอาหมาเป็นเพื่อน" (น.36)

จากบทกำสรวลดังกล่าว จะสังเกตได้ว่าพระอริยานุวัตรผู้ปริวรรตพยายามขับเน้นอารมณ์ความโศกาอาดูรของมนุษย์ที่สูญเสียไม่เพียงเพื่อนร่วมทางแต่ยังเป็นเสมือนญาติพี่น้อง ด้วยความที่ทั้งสองเกิดมาพร้อมกันและเป็นกำพร้าจึงเข้าใจความรู้สึกของการ สูญเสียและการใช้ชีวิตลำพัง ทั้งนี้การเสียสละของหมาเก้าหางในการเดินทางผจญภยันตรายเพื่อติดตามนางไข่ฟ้าอาจเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมบารมีด้วยความเพียร ความซื่อสัตย์ที่สัตว์วิเศษในชาดกได้อุทิศตนเพื่อการบรรลุธรรมของมหาบุรุษ ในที่นี้คือการที่สุพรหมโมกขาพยายามที่จะแก้ปัญหาอันเกิดจากความโลภตัณหาและอาฆาตมาดร้ายของเจ้าเมืองตุตระนคร

ทั้งนี้ผู้เขียนต้องการเน้นย้ำประเด็นนัยยะเชิงนิเวศที่ปรากฏในเรื่องดังกล่าวผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตัวเอกที่เป็นมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน เมื่อพิจารณาความเศร้าโศกของตัวเอกแล้ว เราเห็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นของทั้งสอง แต่เมื่อพิจารณาบทสนทนาระหว่างพญาแมลงวันที่ขอให้สุพรหมโมกขาปล่อยวางความเศร้าโศกและหวงแหนซากศพของหมาเก้าหางแล้ว จะพบแนวคิดที่แสดงกลไกของธรรมชาติผ่านการเวียนว่ายตายเกิดผ่านการมองภาพของระบบนิเวศที่พึ่งพาอาศัยกันเป็นห่วงโซ่อาหารโดยที่แมลงวันอาศัยซากสัตว์เป็นอาหาร ดังนั้น วาทศิลป์ของพญาแมลงวันที่แสดงความเป็นไปของสัตว์โลกและการตายทำให้ตัวเอกซาบซึ้งถึงธรรมะว่าด้วยอนิจจังหรือความไม่เที่ยงดังว่า

> "แมงวันเขียวกล่าวเว้าจาต่อความงาม ข้าขอกินคาบเน่าเหม็นแฮงแล้ว ซาพาจอมบุญกว้างเดินทางมาฮอด ซิพาไปเถิงเมืองคนเที่ยงแท้ ตนเจ้าอย่าแหนง ท้าวฮู้แจ้งอนุญาตแมงวันเขียว หลายหมื่นโตบินเจาะดูดกินโตเนื้อ เหลือที่บาบุญท้าวคนิงคุณหมาทอก เหลือแต่กระดูกหล้อนแล้ว พาเจ้าต่าวบิน ท้าวได้หักฟดไม้สุม จูดหมาแพง แมงวันเขียวออกหน้าบา ท้าวย่างเดิน คือแม่เผิ้งมิ้มบ่ได้ห่างสองวา ท้าวเดินตามแมงวันเขียวอวนทาง ฮอดดอยผากว้าง จิงไปเห็นเจ้าพระรัสสีถ้ำใหญ่" (น. 36)

แมลงวันเขียวทั้งพญาและเหล่าบริวารล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของสรรพสัตว์ที่เชื่อมโยงกับหมาเก้าหางในระบบนิเวศที่เกื้อกูล เมื่อพิจารณาความอาลัยอาวรณ์ของสุพรหมโมกขาในการยึดติดซากศพที่เน่าเปื่อยของสหายสัตว์จะพบว่าชาดกเรื่องนี้เน้นย้ำกฎของไตรลักษณ์คือความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะความตาย ทั้งที่ปรากฏในร่างกายอันเปื่อยเน่า คือ กะโหลกศีรษะของบิดาและซากศพของหมาเก้าหาง การให้แมลงวันแทะกินซากถือเป็นการปล่อยวางและการเข้าใจความเชื่อมโยงของวงจรธรรมชาติ กล่าวได้ว่าการกินซากศพของแมลงวันก็ถือเป็นการเปลี่ยนถ่ายสถานะในระบบนิเวศที่ซากของหมาเก้าหางจะไปบำรุงร่างกายของแมลงวันเพื่อเติมเต็มวงจรสัตว์ในระบบธรรมชาติต่อไป ทั้งนี้การย่อยสลายซากสัตว์โดยผู้กระทำการในระบบนิเวศคือการกินที่เปรียบเสมือนหนทางดับทุกข์ของสุพรหมโมกขาซึ่งต่างจากการกินจากความไม่รู้ก่อนหน้า โครงเรื่องแมลงวันเสนอเงื่อนไขให้สุพรหมโมกขาแลกเปลี่ยนซากหมาเก้าหางเป็นอาหารและตนเองนำพาตัวเอกไปพบฤาษีและนางไข่ฟ้าในเมืองอุททุมมัททุวดี เมื่อเจ้าเมืองรับเอานางไข่ฟ้าเป็นธิดาบุญธรรมแล้ว สุพรหมโมกขาติดตามนางไปจนพบ เจ้าเมืองทราบเรื่องทั้งหมดและได้จัดพิธีสยุมพรให้ทั้งสองพร้อมยินยอมให้ทั้งสองเดินทางกลับคืนสู่บ้านเกิด

ปมปัญหาระหว่างเจ้าเมืองตุตระนครและสุพรหมโมกขานั้นจบลงผ่านสงครามกับตัวเอกที่ได้กำลังสนับสนุนจากบิดาบุญธรรมเจ้าเมืองอุททุมมัทวดี นางไข่ฟ้าแสดงปัญญาในการช่วยเหลือสามีกระทำศึกครั้งนี้ด้วยการขอความช่วยเหลือจากเมืองมดง่าม เมืองยักษ์และเมืองนาค จนในที่สุดก็เอาชนะเจ้าเมืองตุตระนครได้ และพระราชาผู้โหดเหี้ยมก็ได้ถูกธรณีสูบเพราะความชั่วร้าย เมื่อเมืองตุตรระนครขาดเจ้าเมือง เหล่าเสนาอำมาตย์จึงได้เสี่ยงราชรถเคลื่อนที่ไปรอบเมืองจนถึงบ้านของสุพรหมโมกขาและชาวเมืองจึงได้อัญเชิญตัวเอกมาเป็นกษัตริย์ครองเมืองอย่างร่มเย็นพร้อมกับการอภิเษกมเหสีองค์เก่าและให้กำเนิดบุตร ชาดกส่วนแรกจบลงที่ผูก 5 ด้วยการครองนครของตัวเอกพร้อมด้วยนางไข่ฟ้า ส่วนหลังของชาดกเล่าเรื่องราวของสุพรหมโมกขา กษัตริย์ที่ปลอมตัวเป็นชาวบ้านออกเดินทางไปพร้อมกับบัณฑิตหนุ่มทั้ง 4 คนเพื่อไปสั่งสอนธรรมะให้แก่ผู้คนทั้งหลาย

นัยยะเชิงนิเวศปรากฏอีกครั้งในเรื่องเล่าซ้อนในชาดกตอนที่ฉบับดั้งเดิม (วัดแกดำ ชำระโดย นัฐพงษ์ ภูภักดี (2022) แทรกนิทานในโครงเรื่องหลัก กล่าวคือท้าวอุททุมมัททุวดีก่อนที่ จะมากำเนิดเป็นกษัตริย์นั้นได้บำเพ็ญบุญบารมีอย่างยิ่งยวดโดยเฉพาะเมตตาที่เผื่อแผ่ถึง สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และพระโพธิสัตว์ที่แสดงความเมตตาอย่างใหญ่หลวง นิทานซ้อนในชาดก เล่าถึงชาวบ้านที่อดอยากหาอาหารในป่า

และไปพบรังมดแดงใหญ่ ด้วยความหิวโหย จึงตัดสินใจตัดต้นไม้เพื่อเอารังมดแดงลงมาประกอบอาหารเลี้ยงปากท้อง ทว่าบรรดา มดแดงทั้งหลายก็พยายามต่อสู้ด้วยความกลัวตาย การร่วมมือกันเข้าไล่กัดตามร่างกาย หู ตา ปาก ของชาวบ้านเหล่านั้น แสดงถึงความสามัคคีและความไม่ย่อท้อจำนนต่ออันตราย ทันใดนั้นก็ปรากฏสามีภรรยาคู่หนึ่งกำลังจะไปขุดเผือกมันในป่าก็เข้ามาเห็นชาวบ้าน ตัดต้นไม้ใหญ่เพื่อเอามดแดงมาปรุงอาหารก็เกิดความสงสารเหล่าสัตว์แมลงตัวน้อย เหล่านั้นพร้อมกับมอบอาหารให้ชาวบ้านกิน ต้นฉบับอรรถิบายการเกิดใหม่ของตัวเอกว่า

> “โสราชา อันว่าพญามดส้มนั้น ก็ได้มาเป็นพระยาในเมืองอุทธุมมันทุวดีนครตนนี้แล อันว่ามดส้มทั้งหลายก็หากได้มาเป็นชาวเวียงแล ชาวเมืองอุทธุมมันวัตตินครบัดแล ชาวชนบทสองผัวเมียนั้น หากได้มาเป็นสุพรหมโมกขาแลนางไข่ฟ้า บัดนี้แล บุคลหญิงชายทั้งหลายอันเกิดมาเป็นคนนี้ยังย้านตัวตนอันเป็นทุกข์ ภายหน้า ควรเว้นกรรมอันฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีมดเป็นต้นนั้นแท้ดีหลีแล...” (ผูก 5/8/2 ถึง 5/9/1 สำนวนวัดแกดำ Phupakdee, 2022)

สิ่งที่พึงพิจารณานอกเหนือจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่าด้วยการละเว้นจากการฆ่า เอาชีวิตสิ่งมีชีวิตอื่นแล้วชาดกเรื่องนี้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างสรรพสัตว์ในระบบนิเวศ ธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากมดแดงที่พยายามเอาตัวรอดจากการเป็นอาหารของมนุษย์ ทั้งนี้สามีภรรยาที่แบ่งปันอาหารให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนเพื่อรักษาชีวิตของมดส้มหรือมดแดงก็ได้แสดงความเมตตากรุณาต่อสัตว์โลกสายพันธุ์อื่น ๆ ดังที่สุพรหมโมกขาได้แสดงความรักความผูกพันต่อหมาเก้าหางและแสดงความเมตตากรุณาต่อนางนาคที่ถูกกักขังทรมาน ให้เป็นอิสระ ทั้งหมดนี้แสดงหลักธรรมความเมตตาและนัยยะเชิงนิเวศของการรักษาสมดุล ธรรมชาติด้วยการละเว้นเบียดเบียนสัตว์อื่นและช่วยสงเคราะห์ไม่ให้ตกอยู่ในความลำบาก

นอกจากความสัมพันธ์ของสัตว์กับมนุษย์ที่ขับเคลื่อนโครงเรื่องหลักแล้ว **สุพรหมโมกขาชาดก** แสดงความสำคัญของการกินและอาหารที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒธรรมท้องถิ่นอีสานอย่างน่าพินิจ ปมความขัดแย้งที่ภรรยาทั้งสี่ของตัวเอกขอร้องให้สามีงดหรือ “คะลำ”การกินอาหารที่เกี่ยวเนื่องกับนาง อันได้แก่ ไข่สัตว์ปีก มดแดง งู (หรือนาค) และเนื้อยักษ์ สื่อถึงสัญญะสำคัญคือความเป็นเชื้อวงศ์สายตระกูล (species) เดียวกัน แม้ว่าเนื้อยักษ์อาจจะอยู่ในบริบทของจินตนาการเรื่องเล่านิทาน แต่ไข่ของสัตว์ปีก

มดแดงและงู ถือเป็นส่วนประกอบของอาหารอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน Amarit (1987: 196) อ้างถึงการกินอยู่ของชาวอีสานว่า สัตว์ที่นำมาบริโภคสามารถแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มได้แก่สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ปีก ซึ่งสัตว์ที่ปรากฏใน **สุพรหมโมกขาชาดก** ในฐานะตัวละครสำคัญและมีบทบาทต่อโครงเรื่อง ได้แก่ นางไข่ฟ้าที่กำเนิดจากไข่และเป็นตัวแทนของสัตว์ปีก นางมดง่ามตัวแทนสัตว์จำพวกแมลง นางนาคตัวแทนสัตว์เลื้อยคลานและนางยักษ์ตัวแทนอมนุษย์ในจินตนาการ ภรรยาของสุพรหมโมกขาทั้งสี่คนนั้นมีบทบาทต่อโครงเรื่องในการเอาชนะด้วยเล่ห์อุบาย ทั้งนี้ปมขัดแย้งหลักที่สุพรหมโมกขาจำต้องคลี่คลายหรือการเอาชนะกษัตริย์ผู้โหดเหี้ยมด้วยการกิน

หากพิจารณาการกิน ประการแรก ไข่ไก่หรือไข่เป็ดเป็นอาหารพื้นฐานที่ให้สารอาหารสำคัญและได้มาจากการเพาะเลี้ยงสัตว์ปีกในสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก ส่วนที่สอง ปฏิเสธไม่ได้ว่าการนำงูมาประกอบอาหารสำหรับสังคมต่างวัฒนธรรมอาจพบว่าแปลกและแตกต่าง ทว่าในสังคมอีสานที่แหล่งทรัพยากรอาหารมีจำกัด โดยเฉพาะเนื้อสัตว์ที่ให้สารอาหารโปรตีนสูงเป็นสิ่งที่ขาดแคลน ดังนั้น การบริโภคงู เช่น งูสิง (ต้มงูสิง) หรืองูประเภทอื่น ๆ ที่ล่าหรือหาได้ตามภูมิประเทศอีสาน จึงเป็นสิ่งที่พบได้ทั่วไป แม้ว่าปัจจุบันสังคมต่างวัฒนธรรมอาจมองว่าไม่คุ้นเคยหรือแปลก ส่วนมดแดง แม้ว่าในชาดกจะกล่าวถึงมดง่าม เราอาจตีความได้ว่ามดง่ามเป็นตัวแทนของมดแดง หรือแมลงประเภทอื่นๆที่คนท้องถิ่นนิยมบริโภค โดยเฉพาะในกระแสสังคมร่วมสมัยที่การ ผลิตโปรตีนผ่านการปศุสัตว์ก่อให้เกิดมลภาวะในสภาพแวดล้อมและมีต้นทุนที่สูงมากในการเข้าถึงการบริโภค การกินมดแดง เช่น ไข่มดแดง ในอาหารท้องถิ่นอีสานอาจหมายรวม ถึงแมลงอื่น ๆ อาทิ กุดจี่ แมงดานา ตับเต่าด้วย ดังนั้นการกินแมลงจึงเป็นแนวทางการกิน ที่เสริมโภชนาการตามฤดูกาลท้องถิ่นเป็นการลดค่าใช้จ่ายและต้นทุนการก่อมลภาวะ จากปศุสัตว์ รวมทั้งส่งเสริมวัฒนธรรมอาหารเพื่อความยั่งยืนในอนาคตที่อาจเกิดภาวะการขาดแคลนแหล่งอาหารเพราะการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ดังนั้น อนุภาคของเรื่องเล่าที่ตัวเอกบริโภคอาหารที่ปรุงจากเนื้อสัตว์อันเกี่ยวของกับตัวละครภรรยา ทั้งสี่ทำให้เกิด “พยาธิ” หรือความเจ็บป่วย อาจเป็นนัยยะที่แสดงความเสี่ยงอันตรายของ สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นที่อาจใกล้สูญพันธุ์ได้ อาทิ สัตว์ปีกจำพวกนกบางชนิด มดและแมลง รวมถึงงูบางสายพันธุ์ที่ถูกทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยในการพัฒนาเมือง การขอให้สามีรักษา สัญญา ไม่กินสิ่งเหล่านั้น

ถูกทำลายลงเมื่อตัวร้ายในเรื่องเล่าสร้างอุบายทำลาย พันธะสัญญาดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า **สุพรหมโมกขาชาดก** นอกจากจะใช้การกินเป็นบท ทดสอบปัญญา และความเป็นมหาบุรุษของพระโพธิสัตว์แล้ว การกินยังแสดงถึงมูลเหตุ แห่งทุกข์ การแก้ปัญหาและการนำเสนอหนทางดับทุกข์ตามหลักอริยสัจสี่ที่สะท้อนสำนึกเชิงนิเวศที่โอบรับความหลากหลายของสายพันธุ์สิ่งมีชีวิตที่อาศัยร่วมโลกกับมนุษย์

บทสรุป

การอ่าน **สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง** โดยมุ่งเน้นอาหารและวิถีการกินถือเป็นการเปิดมุมมองการอ่านที่นำไปสู่การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์และสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ในจินตนาการที่ชวนให้เราเห็นธรรมชาติในวัฒนธรรมที่เกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อน หมาเก้าหางในฐานะที่เป็นเพื่อนพี่น้องของสุพรหมโมกขาเปรียบเสมือนอุปลักษณ์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์อื่น ๆ ทั้งสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า หรือแม้แต่สิ่งมีชีวิตที่อาจไม่ได้มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับมนุษย์ เช่น แมลง หรืองู สัตว์ที่วัฒนธรรมมนุษย์มองว่าเป็นสิ่งดุร้าย อันตรายต่อความปลอดภัยของเรา กล่าวคือ เมื่อเราพิจารณานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานหรือวรรณกรรมมุขปาฐะอื่น ๆ จำนวนมาก จะพบว่า ผู้ประพันธ์พยายามชี้ให้เห็นความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันอยู่ในธรรมชาติ ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม นอกจากมโนสำนึกหรือความผูกพันที่มนุษย์มีต่อสัตว์ ดังเช่นที่สุพรหมโมกขาตัวเอกมีความโศกาอาดูรต่อหมาเก้าหางที่สละอุทิศชีวิตให้ตัวเอกเดินทางผจญอันตรายจนไปถึงนางอันเป็นที่รักก็แสดงให้เห็นความผูกพันหรือถึงที่สุดอาจจะเรียกว่าความรับผิดชอบต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ (ethics) ที่เชื่อมโยงกันในโลกธรรมชาติ

อนึ่ง เมื่อพิจารณาการกินในนิทานชาดกกับการทดสอบมหาบุรุษเราจะพบว่าวรรณกรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจำนวนมากมุ่งเน้นการท้าทายการใช้ปัญญาของตัวละครเอกที่จะบำเพ็ญเพียรบารมี การสร้างกุศล เผยแผ่พระธรรมคำสอน ตลอดจนประพฤติปฏิบัติที่จะแก้ปัญญาอุปสรรคต่าง ๆ แม้ว่าสุพรหมโมกขาจะเอาชนะกษัตริย์ผู้โหดเหี้ยมและเต็มไปด้วยตัณหาที่จะแย่งชิงครอบครองภรรยาของเขา ด้วยความช่วยเหลือและปัญญาของนางเหล่านั้นก็เป็นอาวุธในการต่อสู้หรือเครื่องส่งเสริมให้ตัวละครเอกก้าวข้ามปัญหาต่าง ๆ ได้ อาจกล่าวได้ว่า การกินนอกจากจะเป็นเครื่องวัดปัญญาที่ตัวเอกและเหล่าตัวละครหญิงช่วยกันแก้ไขแล้ว การกินก็เป็นบททดสอบที่ท้าทายในความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา เพราะในฐานะที่เป็นอนุภาคสำคัญของเรื่อง

การกินสัตว์ที่เกี่ยวข้องหรือมีเชื้อสายวงศ์วานเกี่ยวกับภรรยาของตนโดยความไม่รู้ก็เป็นการฝ่าฝืนคำสัญญาที่ได้ให้ไว้ (การคะลำ) และการเป็นพยาธิป่วยไข้ของตัวละครแสดงนัยยะที่มนุษย์จะควบคุมการดื่มกิน บริโภคสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นทั้งที่แสดงจริยธรรม ความรับผิดชอบ หรือการขาดจริยธรรมเหล่านั้น หากเราอ่านเชื่อมโยงไข่ มดง่ามและงูในฐานะอาหารท้องถิ่นของชาวอีสานและ/หรือในวัฒนธรรมอื่นๆจะพบว่า การคะลำนั้นอาจเป็นกุศโลบายในการละเว้นการกินหรือการบริโภคที่เกินขอบเขตจริยธรรมหรือความระวังที่อาจนำไปสู่ภาวะการสูญพันธุ์ของสัตว์เหล่านั้น ดังนั้น การอ่าน **สุพรหมโมกขากับหมาเก้าหาง** ด้วยแว่นสีเขียว นอกจากจะแสดงมโนทัศน์ธรรมชาติแล้ว นิทานชาดกดังกล่าวยังมีผลต่อกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ให้แง่คิดหรือคำเตือนทุกข์ที่เกิดจากการกิน ความทะยานอยาก และการมีสติควบคุมตนเอง รวมไปถึงการมองความยั่งยืนอาหารที่ได้จากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในระดับต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ คุณณรงศักดิ์ ราวะรินทร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรโบราณอีสาน สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ อ.ดร.นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์ จากมหาวิทยาลัยรังสิต ผู้ชวนให้เกิดประเด็นสำคัญในงานศึกษาครั้งนี้

References

Amarit, J. (1987). **A study of a Northeastern version of the Suphrommokkha**. [in Thai]. M.A. Thesis (Thai Epigraphy). Silpakorn University.

Bevan, D. (1988). **Literary Gastronomy**. Amsterdam: Rodopi.

Glotfelty, C., & Fromm, H. (1996). **The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology**. Athens: University of Georgia Press.

Kongsirirat, S. (2013). Nipata Jataka: A Record of the Evolution of Living Things. [in Thai]. **Wiwitwannasan Journal**. **6**(1), 71-90.

Na Thalang, S. (2014). **Folktales' Grammar: Structural Study of Folktales**. [in Thai] (2nd Ed .). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Na Thalang, S. (2014). **Folklore Theories: Methodology in Analyzing Myths and Folktales.** [in Thai] (3rd Ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Phra Ariyanuwat Khemmajari. (1969). **Subarhamamokkha**. [in Thai] Mahasarakham. Center for the Northeastern Literary Preservation, Wat Mahachai, Mahasarakham Province.

Phrakru Opasdhammapitak, Netnimit, S., and Phraratchawimonmoli. (2020). Suphrommokkha: Translation, Edition and Analysis. [in Thai]. **Journal of MCU Peace Studies**. **8** (2), 621-632.

Phupakdee, N. (2022). Palm Leaf Manuscript of **Subarhamamokkha**, the Tai Tham Script of 10 parts. [in Thai]. Photocopied Manuscript. The Research Institute of Northeastern Art and Culture. No Page Number.

Praditthatsanee, D. (2017). Introduction to Ecocriticism. [in Thai]. In Ruenruthai Sujjapun. (Ed.) **Theories and Arts Criticism: Thai Academics' Perspectives.** (236-327). Pathumthani: Nakorn.

Prasertsang, P., Ninlawannapha, R., Salee, B. (2015). The Format and Story-Telling Techniques of the Isan Folk Tales by Phra Ariyanuwat Khemmajari. [in Thai]. **Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University**. **34** (1), 138-150.

Ratchatakorntrakoon, R. (2013). **Food metaphors in JATAKA ATTHAKATHA: the cause and cessation of suffering**. [in Thai]. Ph.D. Dissertation (Thai). Chulalongkorn University.

Sangkhaphanthanon, T. (2013). **Ecocriticism in Thai Literature**. [in Thai] Pathumthani: Nakorn.

Sangkhaphanthanon, T. (2017). Not Only Beasts: Animal Studies and Ecocriticism. [in Thai]. In Ruenruthai Sujjapun. (Ed.) **Theories and Arts Criticism: Thai Academics' Perspectives**. (328-407). Pathumthani: Nakorn.

Songnok, T. (2009). **The Paradigms of Northeastern Thailand's Jataka Tales**. (in Thai). M.A. Thesis (Thai). Mahasarakham University.

Srion, S. (2017). **Bodhisattva in Isan Folk Jatakas: Representation and Cultural Construction**. [in Thai]. Ph.D. Dissertation. Mahasarakham: Mahasarakham University.

Suriyachai, A. (2003). **An Analysis of Subarhamamokkha kab Mha Kao Haang**. [in Thai]. M.A. Thesis (Lanna Language and Culture), Chiang Mai University.

Thiragun, A. (2021). A Comparative Analysis of the Nine-tailed Dog of Tai-Kadai and the Nine-tailed Fox in Chinese Folklore-Accepted Characteristics According to Human Perception. [in Thai]. **Dhammathas Academic Journal**. **21** (3), 75-88.

Tongsukkaeng, C. (2021). Environmental Justice in Pira Sudham's Fiction. [in Thai] In Kittiruanglarp, K. (Ed.). **Anthropocene. Criticism of Humans and Environmental Crisis in the Capitalist Era**. (281-324). Bangkok: The Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization)

van Dooren, T., Eben, K., and Münster, U. (2016). "Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness**." Environmental Humanities** 8(1): 1-23. doi:10.1215/22011919-3527695.

Wannakit, N. (2012). Motifs of Supernatural Birth in Jataka, Thai Myths and Folktales. [in Thai]. **Journal of Humanities**. **19**(2), 60-86.